
VLADIMIR PROPP

STRUKTURNO I ISTORIJSKO PROUČAVANJE BAJKE

Knjiga *Morfologija bajke* pojavila se na ruskom jeziku 1928. godine.¹ U svoje vreme ona je izazvala dvojaka reagovanja. S jedne strane, dobronamerno su je dočekali pojedini folkloristi, etnografi i stručnjaci za književnost. S druge strane pak, autor je bio optuživan zbog formalizma, a takve optužbe ponavljaju se i do dana današnjeg. Ova bi knjiga, po svoj prilici, poput mnogih drugih knjiga, bila zaboravljena; ponekad bi je se sećali jedino stručnjaci, da, eto, nekoliko godina posle rata na nju nije odjednom ponovo skrenuta pažnja. O njoj se počelo govoriti na kongresima i u štampi, bila je prevedena na engleski jezik.² Šta se to, u stvari, dogodilo i čime se može objasniti to preporođeno interesovanje? Na području egzaktnih nauka u međuvremenu su učinjena ogromna, zapanjujuća otkrića. Ta otkrića postala su moguća zahvaljujući primeni novih, sve egzaktnijih i egzaktnijih, metoda istraživanja i izračunavanja. Težnja ka primeni egzaktnih metoda prenela se i na područje humanističkih nauka. Pojavila se strukturalna i matematička lingvistika. Za lingvistikom su pošle i druge discipline. Jedna od njih je i teorijska poetika. Ispostavilo se da je u ovoj knjizi već bilo anticipirano shvatanje umetnosti kao svojevrsnog znakovnog sistema, postupak formalizacije i modelovanja, mogućnost primene matematičkih operacija, mada u vreme

¹) V. Propp, *Morfologija skazki*, Leningrad 1928.

²) V. Propp, *Morphology of the Folktale*. Edited with an Introduction by Svatava Pirkova-Jacobson. Translated by Laurence Scott. Bloomington 1958 (Indiana University Research Center in Anthropology, Folklore and Linguistics. Publications Ten).

kad je knjiga pisana još nije bilo ni onog kruga pojmova ni one terminologije kojom operišu savremene nauke. I opet je odnos prema ovom radu bio dvojak. Jedni su ga smatrali potrebnim i korisnim u potrazi za novim egzaktnim metodima, dok su ga drugi, kao i ranije, smatrali formalističkim i poricali mu bilo kakvu sazajnu vrednost.

U protivnike ove knjige spada i profesor Levi-Stros. On je strukturalist. Međutim, strukturaliste često optužuju zbog formalizma. Da bi pokazao razliku između strukturalizma i formalizma, Levi-Stros uzima kao primer knjigu *Morfologija bajke*, koju smatra formalističkom, i na njenom primeru ocrta pomenutu razliku. Njegov članak *La structure et la forme. Réflexions sur un ouvrage de Vladimir Propp* prilaže se uz ovo izdanje *Morfologije*.³ Je li on u pravu ili nije — neka o tome sude čitaoci. Međutim, optuženi ima pravo da se brani. Protiv dokaza protivnika, ako nam se ovi čine lažni, možemo izneti protivdokaze koji se mogu pokazati kao istinitiji. Takva polemika može biti od opštenaučnog značaja. Stoga sam sa zahvalnošću prihvatio ljubaznu ponudu izdavačke kuće Einaudi da napišem odgovor na taj članak. Profesor Levi-Stros mi je bacio rukavicu i ja je podižem. Čitaoci *Morfologije* postaće, na taj način, svedoci dvoboja i moći će da stanu na stranu onoga u kome budu videli porednika — ukoliko takvog uopšte bude.

Prof. Levi-Stros ima nada mnogom jedno vrlo bitno preimućstvo: on je filozof. Ja sam, međutim, empiričar, i to zakleti empiričar koji se u prvom redu pažljivo udubljuje u činjenice, skrupulozno i metodično ih proučava pomno proveravajući svoje pretpostavke. I empirijskih nauka, međutim, ima raznih. U izvesnim slučajevima empiričar može, pa čak i mora, da se zadovolji opisivanjem i karakterizacijom, naročito ako za predmet proučavanja ima pojedinačnu činjenicu. No takvi opisi nikako ne moraju biti lišeni naučnog značaja, pod uslovom da su valjano izvedeni. Ako se, međutim, opisuju i proučavaju nizovi činjenica i njihove međusobne veze, opisivanje prerasta u otkrivanje pojave, fenomena, a to nije više samo od usko stručnog značaja, to podstiče i filozofska razmišljanja. Takvih razmišljanja bilo je i kod mene, ali su kod mene ta razmišljanja šifrovana i izražena samo u epigrafima kojima su praćene pojedine glave moje knjige.

Prof. Levi-Strosu moja knjiga poznata je samo u engleskom prevodu, ali engleski prevodilac

³ C. Lévi-Strauss, *La structure et la forme. Réflexions sur un ouvrage de Vladimir Propp. Cahiers de l'Institut de Science économique appliquée, série M, N° 7, mars 1960.* (Ovaj tekst najlakše je naći u: Claude Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale deux*, Plon, Paris 1973, pp. 139—172. — Prim. prev.).

je dozvolio sebi jednu nedopustivu slobodu: on uopšte nije shvatio funkciju epigrafâ. Kako epigrafi nisu spolja vidljivim vezama povezani sa tekstom knjige, on je našao da su to suvišni ukrasi pa ih je na varvarski način izbacio. Međutim, sve sam epigrafe uzeo iz serije Geteovih radova, koje je ovaj objedinio pod zajedničkim naslovom *Morfologija*, i iz njegovih dnevnika. Funkcija epigrafa bila je da izraze ono što u samoj knjizi nije rečeno. Kruna svake nauke jeste otkrivanje zakona. Tamo gde čisti empiričar vidi samo hrpu činjenica, empiričar-filozof otkriva odraz zakona. Ja sam otkrio zakon na jednom vrlo skromnom području — u jednoj vrsti narodne pripovetke. Međutim, već tada mi se učinilo da otkriće tog zakona može imati i širi značaj. Sam termin „morfologija” nisam pozajmio iz onih botaničkih priručnika čiji je osnovni cilj sistematika, niti iz gramatičkih radova, pozajmio sam ga od Getea, koji je pod tim naslovom objedinio svoje radove iz botanike i osteologije. Taj Geteov termin implicira perspektivu saznavanja zakonitosti kojima je prožeta cela priroda. Nije nimalo slučajno što je Gete od botanike prešao na uporednu osteologiju. Te radove mogao bih svesrdno da preporučim strukturalistima. I dok mladi Gete, u licu Fausta što okružen skeletima, kostima i herbarijumima, sedi u svojoj prašnjavoj laboratoriji, ne vidi u njima ništa osim praha, dotle stari Gete, naoružan metodom egzaktnih poređenja, na području prirodnih nauka kroz pojedinačno vidi veliko opšte i veliko jedinstvo koje prožima celu prirodu. Međutim, Gete se ne razdvaja na Getea-pesnika i Getea-naučnika; Gete Fausta, tj. Gete što teži saznanju, i Gete-prirodnjak koji je do saznanja došao — jedinstveni je Gete. Epigrafi za pojedine glave moje knjige znak su divljenja Geteu. No ti epigrafi treba da izraze i nešto drugo, naime da područje prirode i područje ljudskog stvaralaštva nisu odvojena područja. Ima nešto što ih spaja, postoje neki zakoni zajednički za oba područja, zakoni koje je moguće proučiti sličnim metodama. Ta misao, koja mi se tada nejasno ocrtavala, danas leži u temelju traganja za egzaktnim metodama na području humanističkih nauka, o kojima je napred bilo reči. Tu leži jedan od razloga zašto su me strukturalisti podržali. S druge strane, međutim, izvesni strukturalisti nisu shvatili da moj cilj nije bio da izvršim neka široka uopštavanja, za koja su epigrafi iz Getea pružali mogućnost, već da je moj cilj bio čisto profesionalno-folkloristički. Tako se profesor Levi-Stros dva puta u nedoumici pita šta me je navelo da svoj metod primenim na bajke. Sam on razjašnjava čitaocu te razloge, kojih po njegovom mišljenju, ima nekoliko. Jedan od razloga je taj što ja nisam etnolog te stoga ne raspolazem mitološkim materijalom, ne poznajem ga. Osim toga, ja nemam pojma o izvornim odnosima između bajke

i mita (str. 16, 19)⁴). Kraće rečeno, moje bavljenje bajkama objašnjava se mojim nedovoljno širokim naučnim horizontom, inače bih, po svojoj prilici, svoj metod okušao ne na bajkama već na mitovima.

Neću ulaziti u logiku tih teza („budući da autor ne poznaje mitove on se bavi bajkama“). Logika takvih tvrdnji čini mi se slabom. Mislim, međutim, da nijednom naučniku ne treba zabranjivati da se bavi jednim i preporučivati mu da se bavi drugim. Ta razmišljanja prof. Levi-Strosa pokazuju da on zamišlja stvar tako kao da naučnik najpre razvija metod, a tek naknadno počinje da razmišlja na šta bi mogao da ga primeni; u datom slučaju naučnik iz nekih razloga primenjuje svoj metod na bajke, što filozofu nije osobito zanimljivo. Međutim, pošto u nauci nikada ne biva tako, nije tako bilo ni u mom slučaju. Stvari su stajale sasvim drukčije. Ruski univerziteti u carsko doba pružali su studentima filologije vrlo slabo književnoistorijsko obrazovanje. Narodna poezija, na primer, bila je sasvim zapostavljena. Kako bih popunio tu prazninu, uzeo sam po završetku univerzitetskih studija čuvenu zbirku Afanasjeva i počeo da je studiram. Naišao sam na seriju pripovedaka o progonjenoj pastorki i tu zapazio sledeće: u pripoveci *Mraz* (br. 95 prema numeraciji sovjetskih izdanja), mačeha otpremi svoju pastorku u šumu kod Mraza. Mraz pokuša da je zaledi, ali mu ova tako krotko i strpljivo odgovara na njegova pitanja, da je on poštedi, nagradi i otpusti kući. Babina rođena kći ne izdrži proveru i nastrada. U sledećoj bajci pastorka ne dospeva više kod Mraza, već kod duha, a u narednoj — kod medveda. Pa to je sve jedna te ista bajka! Mraz, šumski duh i medved, svaki na svoj način, proveravaju i nagrađuju pastorku, ali je tok radnje isti. Zar to niko nije zapazio? Zašto Afanasjev i ostali smatraju ove priče za različite? Sasvim je očigledno da Mraz, šumski duh i medved u različitoj formi čine jedan te isti postupak. Afanasjev smatra ove bajke za različite zato što se u njima pojavljuju različiti likovi. Meni se, međutim, učinilo da su te bajke istovetne zato što su postupci likova istovetni. To me je zainteresovalo, pa sam počeo da proučavam i druge bajke sa stanovišta šta, uopšte uzev, likovi u bajkama čine. Tako se, putem udubljanja u materijal, a ne putem apstrakcija, rodio veoma jednostavan metod proučavanja bajke s obzirom na postupke likova, a nezavisno od njihovih karakteristika. Postupke likova, njihove radnje, nazvao sam funkcijama. Zapažanje učinjeno na bajkama o progonjenoj pastorki pokazalo se kao onaj krajičak za koji je bilo moguće uhvatiti nit i odmotati celo klupče.

⁴) Na ovom mestu i u daljem izlaganju Prop se poziva na pomenuti Levi Strosov članak prema izdanju u *Cahiers de l'Institut de Science économique appliquée*. — Prim. prev.

Pokazalo se da su i drugi sižezi zasnovani na ponovljivosti funkcija i da su svi sižezi bajke, u krajnjoj liniji, zasnovani na istim funkcijama, da su sve bajke po svom sklopu jednotipske.

Međutim, ako je lošu uslugu čitaocu učinio prevodilac koji je izostavio epigrafe iz Getea, onda je drugu povredu autorove volje dopustio sebi ne prevodilac već ruski izdavač koji je knjigu objavio — on joj je izmenio naslov. Prvobitni naslov bio je *Morfologija volšebnoj skazki* (*Morfologija bajke* — prim. prev.). Da bi knjiga privukla širu publiku, urednik je izbacio reč *volšebnoj* i time naveo čitaoca (među njima i prof. Levi-Strosa) na pogrešnu pomisao da se tu razmatraju zakonitosti priče kao žanra uopšte. Knjiga pod tim naslovom mogla bi stati u isti red sa studijama tipa „Morfologija bajalice“, „Morfologija basne“, „Morfologija komedije“ itd. Međutim, autor uopšte nije imao za cilj da prouči sve vidove složenog i raznovrsnog žanra priče kao takve. U knjizi se razmatra samo jedna vrsta priče, vrsta koja se oštro razlikuje od svih drugih vrsta: reč je naime, o bajci, i to narodnoj bajci. U pitanju je, dakle, specijalna studija o jednom specijalnom folklorističkom pitanju. Druga je stvar što se metod proučavanja pripovednih žanrova po funkcijama likova može pokazati plodotvornim ne samo u primeni na bajke već i na druge vidove narodne pripovetke, a možda i u proučavanju pripovednih dela u svetskoj književnosti uopšte. Može se, međutim, predvideti da će konkretni rezultati u svim tim slučajevima biti potpuno različiti. Tako su, na primer, kumulativne priče građene po sasvim drugim načelima nego bajke. U engleskoj folkloristici te priče dobile su naziv „formula-tales“. Tipovi formula na kojima su te priče zasnovane mogu se otkriti i definisati, ali će se njihova shema pokazati sasvim drukčijim od shema bajki. Na taj način, postoje različiti tipovi pripovedanja koji se, međutim, mogu proučavati istovetnim metodama. Prof. Levi-Stros navodi moje reči da zaključci do kojih sam došao ne važe za Novalisove i Geteove bajke ni, uopšte uzevši, za veštačke bajke književnog porekla, i obrće te moje reči protiv mene, smatrajući da su u tom slučaju moji zaključci pogrešni. Međutim, moji zaključci uopšte nisu pogrešni, oni samo nemaju ono univerzalno važenje koje bi moj uvaženi kritičar želeo da im pripiše. Moj metod jeste širok, ali se zaključci strogo ograničavaju na onaj vid folklornog pripovednog stvaralaštva čijim proučavanjem se do njih došlo.

Neću odgovarati na sve optužbe koje je protiv mene izneo prof. Levi-Stros. Zadržaću se samo na nekima, najvažnijima. Ukoliko se te optužbe pokažu neosnovane, utoliko će one druge, koje su sitnije i koje proizlaze iz onih prvih, same po sebi otpasti.

Osnovna optužba sastoji se u tome da je moj rad formalistički i da već samim tim ne može imati saznanjog značaja. Tačnu definiciju onoga šta podrazumeva pod formalizmom prof. Levi-Stros ne daje, ograničavajući se ukazivanjem na neka njegova obeležja, koja iznosi uz put u toku izlaganja. Jedno od tih obeležja je u tome što formalisti proučavaju svoj materijal nezavisno od istorije. Takvo formalističko, anistorijsko proučavanje on pripisuje i meni. Želeći, po svemu sudeći, da unekoliko ublaži svoju sudovnu presudu, prof. Levi-Stros obaveštava čitaoca da sam ja, navodno, napisavši *Morfologiju*, potom napustio formalizam i morfološku analizu kako bih se posvetio istorijskim i uporednim istraživanjima o odnosu usmene književnosti (tako on naziva folklor) i mitova, obreda i ustanova (str. 4). O kojim je tu istraživanjima reč, on ne govori. Međutim, u knjizi *Ruske agrarne svetkovine (Russkie agrarnye prazdniki, 1963)* primenio sam upravo isti metod koji sam primenjivao u *Morfologiji*. Pokazalo se, naime, da se sve velike, osnovne agrarne svetkovine sastoje od istovetnih elemenata različito uobličeni. Međutim, za taj rad prof. Levi-Stros još nije mogao znati. Po svoj prilici, on ima u vidu moju knjigu *Istorijski koreni bajke (Istoričeskie korni volšebnoj skazki)* objavljenu 1946. godine, koju je izdavačka kuća Einaudi izdala na italijanskom jeziku. Ali kad bi prof. Levi-Stros zavirio u tu knjigu, uverio bi se da ona počinje izlaganjem onih stavova koji su razvijeni u *Morfologiji*. Definicija bajke ne daje se u njoj preko sižea već preko kompozicije. Doista, pošto sam utvrdio jedinstvo kompozicije bajke, morao sam se zapitati o uzroku tog jedinstva. Da se uzrok ne krije u imanentnim zakonima forme, već da leži u oblasti rane istorije ali, kako neki više vole da kažu, u preistoriji, tj. na onom stupnju razvoja ljudskog društva koji proučavaju etnografija i etnologija — bilo mi je jasno od samog početka. Prof. Levi-Stros je potpuno u pravu kada kaže da je morfologija neplodna ukoliko se, neposredno ili posredno, ne oplodi dostignućima etnografije (observations ethnographiques — str. 30). Upravo stoga nisam napustio morfološku analizu, već sam počeo da tragam za istorijskim temeljima i korenima onog sistema koji sam otkrio uporednim proučavanjem sižea bajke. *Morfologija* i *Istorijski koreni* podsećaju na dva dela ili dva toma jednog velikog rada. Drugi neposredno proističe iz prvog, prvi je pretpostavka drugog. Prof. Levi-Stros navodi moje reči o tome da morfološka istraživanja „treba povezati sa istorijskim proučavanjima” (str. 19), ali ih opet upotrebljava protiv mene. Ukoliko u *Morfologiji* takvog proučavanja faktički nema — on je u pravu. Ali on je potcenio činjenicu da te reči predstavljaju izraz određenog načela. One sadrže i određeno obećanje da će u budućnosti to istorijsko proučavanje biti izvršeno. One su svojevrsna me-

nica koju sam, istina posle mnogo godina, ipak pošteno isplatio. Ako, na taj način, on piše za mene da sam razapet između „formalističkog priviđenja” (vision formaliste) i „opsednutosti istorijskim objašnjenjima” (l'obsession des explications historique — str. 20), onda to naprosto nije tačno. Ja, po mogućnosti strogo metodično i postupno, prelazim sa naučnog opisivanja pojava i činjenica na objašnjavanje njihovih istorijskih uzroka. Ne znajući sve to, prof. Levi-Stros mi čak pripisuje kajanje koje me je naglalo da napustim svoje formalističke iluzije kako bih prešao na istorijska istraživanja. Ali ja ne osećam nikakvo kajanje niti patim od i najmanje grize savesti. Sam prof. Levi-Stros smatra da je istorijsko objašnjenje bajki, uopšte uzev, faktički nemoguće, „jer vrlo malo znamo o preistorijskim civilizacijama u kojima su bajke nastale” (str. 21). On se čak žali na nedostatak tekstova za poređenje. Ali stvar nije u tekstovima (kojih, uostalom, ima posve dovoljno), već u tome što su sižeji nastali iz narodne svakodnevice, iz realnog života naroda i iz oblika mišljenja koji su iz tog života na ranim stupnjevima ljudskog društvenog razvitka proistekli, dakle u tome što je pojavljivanje tih sižea istorijski zakonito. Mi svakako još uvek malo poznajemo etnologiju, ali se u međunarodnoj nauci ipak akumulira ogromna činjenična građa koja istorijska istraživanja čine sasvim pouzdanim.

Nije, međutim, bitno kako je pisana *Morfologija* i šta je pri tom doživljavao njen autor; stvar je u sasvim načelnim pitanjima. Formalno i istorijsko proučavanje ne smeju se odvajati i suprotstavljati. Upravo suprotno: formalno proučavanje tačno sistematsko opisivanje proučavane građe jeste prvi uslov, pretpostavka istorijskog proučavanja i ujedno njegov prvi korak. Odvojenih proučavanja pojedinačnih sižea ima napretek: takvih proučavanja ima veliki broj u radovima takozvane finske škole. Međutim, proučavajući pojedinačne sižee odvojeno jedne od drugih, pripadnici tog pravca ne vide nikakve međusobne veze između sižea niti čak slute prisustvo ili mogućnost takve veze. Takav stav karakterističan je za formalizam. Za formaliste, celina je mehanički konglomerat različitih delova. U skladu s tim, u datom slučaju žanr bajke zamišlja se kao ukupnost međusobno nepovezanih pojedinačnih sižea. Strukturalisti, međutim, razmatraju i proučavaju delove kao elemente celine i u relaciji s njom. Strukturalist vidi celinu, vidi sistem tamo gde ga formalist nije u stanju da vidi. Ono što se u *Morfologiji* nudi pruža mogućnost za međusižejno proučavanje žanra kao svojevrsne celine, kao svojevrsnog sistema, umesto sižejnog proučavanja kakvo se vrši u radovima finske škole, koju, čini mi se, s razlogom optužuju zbog formalizma. Uporedno međusižejno proučavanje

otvara široke istorijske perspektive. Istorijskom objašnjenju podležu ne pojedini siže, već u prvom redu ona kompoziciona shema kojoj oni pripadaju. Tada će među siževima biti otkrivena istorijska veza, a time se utire put i ka proučavanju pojedinačnih siževa.

Ali pitanje o odnosu formalnog i istorijskog proučavanja obuhvata samo jednu stranu stvari. Druga strana stvari tiče se shvatanja odnosa forme i sadržine i načina njihovog proučavanja. Pod formalističkim proučavanjem obično se podrazumeva proučavanje forme nezavisno od sadržine. Prof. Levi-Stros govori čak o suprotstavljanju forme i sadržine. Slično gledaju na formalizam i neki savremeni sovjetski književni teoretičari. Tako Ju. M. Lotman, jedan od najaktivnijih istraživača na području strukturalne nauke o književnosti, piše da je osnovni porok takozvanog „formalnog metoda“ bio u tome što je često dovodio istraživače do pogrešnog gledišta o književnosti kao zbiru postupaka, kao mehaničkom konglomeratu.⁵⁾ Tome bi se moglo dodati još i ovo: za formaliste forma ima svoje autarkične i imanentne, od društvene istorije nezavisne zakone razvitka. S tog gledišta, razvitak na području književnog stvaralaštva jeste samorazvitak koji determinišu zakoni forme.

Međutim, ukoliko su te odredbe formalizma tačne, knjiga *Morfolgija bajke* nikako se ne može nazvati formalističkom, mada prof. Levi-Stros nije ni izdaleka jedini koji je optužuje. Nije svako proučavanje forme samim tim formalističko proučavanje i nije svaki naučnik koji proučava umetničku formu dela jezičke ili likovne umetnosti neizostavno i formalist.

Već sam navodio reči prof. Levi-Strosa o tome da su moji zaključci o strukturi bajke fantom, formalističko priviđenje — *une vision formaliste*. To nije reč koja se slučajno omakla, to je najdublje uverenje autora. On smatra da sam ja žrtva subjektivnih iluzija (str. 21). Od mnogih bajki ja konstruišem jednu koja nikada nije postojala. To je „apstrakcija do te mere bespredmetna da nas ne uči ničemu o objektivnim uzrocima postojanja mnoštva pojedinačnih bajki“ (str. 25). Da moja apstrakcija, kako shemu do koje sam došao naziva prof. Levi-Stros ne otkriva uzroke raznolikosti tačno je. To otkriva tek istorijsko razmatranje. Nije, međutim, tačno da je moja shema bespredmetna i iluzorna. Reči prof. Levi-Strosa pokazuju da on, po svemu sudeći, naprosto nije razumeo moje čisto empirijski konkretno detaljizovano istraživanje. Kako se, međutim, tako nešto moglo dogoditi? Prof. Levi-Stros se žali da je moj rad, uopšte uzevši, teško razumeti. Može se primetiti da ljudi koji imaju mnogo sopstvenih misli teško razumeju

⁵⁾ Ju. M. Lotman, *Lekcii po struktural'noj poetike*. Vyp. I. (Vvedenie, teorija stiha), Tartu 1964. (*Učenje zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo universiteta*, vyp. 160. *Trudy po znakovym sistemam*, I), str. 9—10.

misli drugih. Oni ne razumeju ono što razume čovek bez predubeđenja. Moje istraživanje se ne uklapa u opšte nazore prof. Levi-Strosa i tu leži jedan od razloga nesporazuma o kome je reč. Drugi razlog leži u meni samom. Kad sam pisao knjigu, bio sam mlad i stoga ubeđen da treba samo iskazati neko zapažanje ili neku misao pa da je odmah svi shvate i prihvate. Stoga sam se izražavao izvanredno kratko, u stilu teorema, smatrajući izlišnim razvijanje ili podrobno dokazivanje sopstvenih misli, jer je i bez toga sve jasno i razumljivo već na prvi pogled. U tome sam se, međutim, varao.

Počnimo od terminologije. Moram priznati da termin „morfologija“ koji mi je nekada bio toliko drag i koji sam pozajmio od Getea pridajući mu ne samo naučni već donekle i filozofski pa čak i poetski smisao — nije bio srećno izabran. Ako sam već hteo da budem sasvim precizan, nije trebalo da govorim „morfologija“, već da uzmem znatno uži pojam „kompozicija“ i svoju knjigu nazovem „Kompozicija narodne bajke“. Ali i reč „kompozicija“ treba definisati, i pod njom se mogu podrazumevati različite stvari. Šta se, dakle, pod kompozicijom podrazumeva ovde?

Napred je već bilo reči o tome da cela analiza polazi od zapažanja da u bajkama razni ljudi čine istovetne postupke ili, što je isto, da se istovetne radnje mogu realizovati na vrlo različite načine. To je bilo pokazano na varijantama grupe bajki o progonjenoj pastorki, no to zapažanje ne važi samo za varijante jednog istog sižea već i za sve sižee žanra bajki. Tako, na primer, ako junak odlazi od kuće u nekakvu potragu i ako se željeni predmet nalazi vrlo daleko, junak može tamo da poleti na čarobnom konju, ili na leđima orla, ili na letećem čilimu, na leđima đavola itd. Nećemo ovde navoditi sve moguće slučajeve. Lako je uočiti da u svim tim slučajevima imamo prebacivanje junaka na mesto gde se nalazi željeni predmet, ali da su oblici ostvarenja tog prebacivanja različiti. Prema tome, imamo veličine konstante i veličine promenljive, varijabilne. Drugi primer: careva kći ne želi da se uda, ili otac ne želi da je uda za kandidata koji njemu ili njoj nije po volji. Od kandidata se zahteva da učini nešto što je potpuno nemoguće učiniti: da na konju skoči do njenog prozora, da se okupa u kotlu punom ključale vode, da odgonetne zagonetku koju mu zadata careva kći, da dobavi zlatnu vlas sa glave morskog cara itd. Obični slušalac prima sve te slučajeve za potpuno različite i on je, na svoj način, u pravu. Međutim, pronicljivi istraživač iza sve te raznovrsnosti vidi određeno jedinstvo koje se logički uspostavlja. Dok u prvom nizu primera imamo prebacivanje na mesto potrage, drugi niz primera predstavlja motiv teških zadataka. Sadržina zadataka može biti različita, ona varira i predstavlja nešto promenljivo. Me-

đutim, zadavanje zadataka kao takvo jeste konstantni elemenat. Te konstantne elemente nazvao sam funkcijama likova. Cilj istraživanja sastojao se u tome da se utvrdi koje funkcije u bajci postoje, da se utvrdi da li je njihov broj ograničen ili ne, da se sagleda kojim redosledom se one uvode. Rezultati takvog proučavanja i čine sadržinu knjige. Pokazalo se da je funkcija malo a njihovih oblika mnogo, da je redosled funkcija uvek isti, tj. dobijena je slika iznenadujuće zakonitosti.

Činilo mi se da je sve to dosta jednostavno i da se da lako razumeti. I sada tako mislim. Međutim, misam uzео u obzir da reč „funkcija” u svim jezicima sveta ima mnoštvo raznih značenja. Ona se upotrebljava u matematici, mehanici, medicini, filozofiji. Oni koji ne znaju sva značenja reči „funkcija” razumeju me vrlo lako. Moja definicija reči „funkcija” za dato istraživanje glasi: pod funkcijom se podrazumeva postupak lika determinisan sa stanovišta njegovog značenja za tok radnje. Tako, ako junak na svom konju skoči do prozora careve kćeri, nije reč o funkciji skoka na konju (takva definicija bila bi tačna ukoliko bismo skok na konju posmatrali nezavisno od toka radnje u celini) već o funkciji izvršenja teškog zadatka u vezi sa prosidbom. Isto tako, ako junak doleti na orlu u zemlju gde se nalazi careva kći, ne radi se o funkciji letenja na ptici već o funkciji prebacivanja na mesto gde se nalazi predmet potrage. Reč „funkcija” je, na taj način, uslovni termin, koji se u datom radu shvata samo u ovom i ni u kom drugom smislu te reči.

Utvrđivanje funkcija je zaključak iz detaljnog konfrontativnog proučavanja materijala. Stoga se nikako ne mogu složiti sa prof. Levi-Strosom da su moje funkcije, navodno, utvrđene potpuno proizvoljno i subjektivno. One nisu utvrđene proizvoljno već putem konfrontacije, poređenja i logičkog određenja stotina i hiljada slučajeva. Međutim, prof. Levi-Stros shvata termin „funkcija” u smislu sasvim drugom od onog koji mu je dat u *Morfologiji*. Tako, da bi dokazao da su moje funkcije utvrđene proizvoljno, on navodi kao primer razne ljude koji posmatraju voćku: jedan će najvažnijom funkcijom voćke smatrati donošenje plodova, drugi — prisustvo dubokih korena; divljak, pak, može u voćki videti funkciju spajanja neba sa zemljom (drvo može da izraste do neba). Sa gledišta logike, donošenje plodova zaista se može nazvati jednom od funkcija voćke, ali donošenje plodova nije postupak, barem nije postupak lika u umetničkom pripovedanju. Ja, međutim, imam posla upravo sa umetničkim pripovedanjem i tragam za njegovim specifičnim zakonitostima. Prof. Levi-Stros pridaje mojim terminima uopštavajući, apstraktni smisao, koji ovi nemaju, a potom ih odbacuje. Moje funkcije nisu utvrđene proiz-

voljno. Sada se možemo vratiti pitanju šta se može nazvati kompozicijom. Kompozicijom ja nazivam redosled funkcija koji diktira sama bajka. Dobijena shema nije arhetip, nije kako moj oponent misli, rekonstrukcija nekakve prabajke koja nikada nije postojala; ona je nešto sasvim drugo: to je jedinstvena kompoziciona shema koja leži u osnovi bajki. U jednome je prof. Levi-Stros zaista u pravu: pomenuta kompoziciona shema ne postoji realno. Međutim, ona se u pripovedanju u najrazličitijim oblicima realizuje, ona leži u osnovi sižea i čini neku vrstu njegove okosnice. Da bih ovu misao bolje razjasnio i preduhitrio dalje nesporazume, navešću primer onoga što podrazumevam pod sižeom i primer onoga što podrazumevam pod kompozicijom. Primeri će biti navedeni u najkraćem i donekle uprošćenom obliku. Pretpostavimo da zmaj otme carevu kćer. Seljački sin poduhvati se da je pronađe. On krene na put. Putem sretno babu koja mu ponudi da pričuva stado divljih konja. On to izvrši, a ona mu pokloni jednog konja, koji ga prenese na ostrvo na kome se nalazi oteta careva kći. Junak ubije zmaja, vrati se, car ga nagradi — dá mu svoju kćer za ženu. Takav je sižea bajke. Kompozicija se, pak, može odrediti na sledeći način: dogodi se neka nevolja. Junaka pozovu u pomoć. On krene u potragu. Putem sretno nekog ko ga podvrgne proveri i nagradi čarobnim sredstvom. Pomoću tog čarobnog sredstva on nađe traženi predmet. Junak se vrati i bude nagrađen. Takva je kompozicija bajke. Lako je uočiti da ista kompozicija može biti u osnovi mnogih sižea i obrnuto: da mnoštvo sižea ima u osnovi istu kompoziciju. Kompozicija je faktor konstantni. Sižea je faktor varijabilni. Kad ne bi bilo opasnosti od daljih terminoloških nesporazuma, jedinstvo sižea i kompozicije mogli bismo nazvati strukturom bajke. Kompozicija ne postoji realno u istoj meri u kojoj u stvari ne postoje opšti pojmovi: oni postoje samo u svesti čoveka. Međutim, upravo pomoću opštih pojmova saznajemo svet, otkrivamo njegove zakone i učimo se da upravljamo njima.

Pre nego što pređemo na samo pitanje o formi i sadržini, moramo se zadržati još na nekim pojedinostima.

Proučavajući bajku može se uočiti da se neke funkcije (postupci likova) lako raspoređuju po parovima. Na primer, zadavanje teškog zadatka povlači za sobom njegovo rešenje, potera vodi spasu od potere, borba vodi pobedi, nevolja ili nesreća kojom bajka počinje na kraju biva otklonjena itd. Prof. Levi-Stros smatra da parne funkcije čine, u stvari, jednu funkciju, da se mogu svesti na jednu. Logički gledano, to je možda tako. Borba i pobeda čine svojevrsnu celinu. Ali za definisanje kompozicije takvi mehanički spojevi su nepodesni, a primena takvih spojeva stvorila bi lažnu sliku. Parnе funkcije realizuju različiti likovi. Težak zadatak zadaje

jedan lik, a rešava ga drugi. Druga polovina parne funkcije može biti pozitivna ili negativna. U bajci postoje pravi i lažni junak: pravi junak rešava zadatak i biva nagrađen, lažni junak to nije kadar da učini i biva kažnjen. Parnе funkcije razdvojene su međufunkcijama. Tako otmica careve kćeri (početna nevolja, prvi elemenat zapleta) stoji na početku bajke, a povratak careve kćeri (rasplet) događa se na kraju. Spajanje parnih elemenata u jedan pri proučavanju kompozicije, tj. redosleda funkcija, ne bi nas stoga dovelo do razumevanja toka radnje i razvijanja sižea. Preporuka da parne funkcije, uprkos otporu materijala, treba logizirati, ne može se prihvatiti.

Iz istih razloga ne može se prihvatiti ni druga preporuka. Meni je bilo veoma važno da utvrdim kojim redosledom narod razmešta funkcije. Pokazalo se da je redosled uvek isti, što je za folkloristu veoma važno otkriće. Radnje se odigravaju u vremenu i stoga slede jedna za drugom. Takav način proučavanja i raspoređivanja ne zadovoljava prof. Levi-Strosa. Redosled izlaganja koga se ja držim on označava slovima abecede: A, B, C itd. Umesto hronološkog reda on predlaže logički sistem. Moj oponent bi hteo da funkcije razmesti tako da se one rasporede po vertikali i po horizontali. Takav raspored jeste jedan od zahteva strukturalističke tehnike proučavanja. Međutim, on je u *Morfologiji* već dat, samo u drugom obliku. Moj oponent verovatno nije obratio punu pažnju na kraj knjige gde se nalazi prilog pod naslovom „Materijali za tabulaciju bajke”. Rubrike koje su tamo uvedene čine horizontalu. Pomenuta tabela je proširena kompoziciona shema data u knjizi posredstvom slovnih oznaka. U uvedene rubrike može se upisivati konkretni materijal bajke — to će biti vertikala. Nema nikakve potrebe da se ta konkretna shema, dobijena putem konfrontiranja tekstova, zamenjuje nekom čisto apstraktnom shemom. Razlika između mog mišljenja i mišljenja mog oponenta sastoji se u tome što ja apstrahujem materijal, dok prof. Levi-Stros apstrahuje moje apstrakcije. On mi zamera što od mojih apstrakcija nema povratnog puta ka materijalu. Ali, kad bi on uzeo bilo koju zbirku bajki i na njima proverio shemu koju sam predložio, uverio bi se da ta shema tačno odgovara materijalu, uverio bi se svojim očima u zakonitost bajke. Štaviše, polazeći od sheme, možemo sami da sačinimo neograničen broj bajki koje će sve biti izgrađene po istim zakonima kao i narodna bajka. Ako se eliminišu dispartne varijante, količina mogućih kombinacija mogla bi se matematički izračunati. Ako shemu koju sam predložio nazovemo modelom, onda taj model reprodukuje sve konstruktivne (konstantne) elemente bajke, ostavljajući po strani nekonstruktivne (varijabilne) elemente. Moj model odgovara onome što se modeluje, on

je zasnovan na proučavanju materijala; model, pak, koji je predložio prof. Levi-Stros, ne odgovara stvarnosti i zasnovan je na logičkim operacijama koje sami materijali ne zahtevaju. Apstrakcija materijala objašnjava materijal, apstrakcija apstrakcije postaje apstrakcija radi apstrakcije, te, odvojena od materijala, može doći u protivrečnost sa činjenicama realnog sveta i ne biti više u stanju da taj realni svet objašnjava. Logizirajući sasvim apstraktno i potpuno odvojeno od materijala (bajke ga ne zanimaju, te i ne teži da ih spozna), prof. Levi-Stros isključuje funkcije iz vremena (str. 29). Za folkloristu to je nemoguće, jer se funkcija (postupak, radnja, akcija), onako kako je u mojoj knjizi određena, realizuje u vremenu i ne može se iz vremena isključiti. Tim povodom može se ovde pomenuti da u bajci vlada koncepcija vremena, prostora i broja sasvim drukčija od one na koju smo navikli i koju smo skloni da smatramo apsolutnom. No, o tome ovde ne može biti govora — to je poseban problem. Pominjem to, međutim, samo stoga što nasilno isključivanje funkcija iz vremena ruši celo umetničko tkivo dela, tkivo koje je nalik na film i vešto izatkanu paučinu što ne podnosi nikakav dodir. To je dokaz više u prilog razmeštanja funkcija u vremenu, kako to pripovedanje samo dikтира, a ne u nekom vanvremenskom nižu (structure a-temporelle), kako bi to prof. Levi-Stros hteo.

Za folkloristu i književnog teoretičara siže je u središtu pažnje. Reč „siže“ kao književno-kritički termin dobila je u ruskom jeziku sasvim određeno značenje: ukupnost radnji, događaja, koji se konkretno razvijaju u toku pripovedanja. Engleski prevodilac je vrlo srećno preveo tu reč sa „plot“. Nemački časopis posvećen narodnom pripovednom stvaralaštvu ne zove se uzalud *Fabula*. Ali za prof. Levi-Strosa siže nema značaja. Reč „siže“ on na francuski prevodi rečju „*thème*“ (str. 5). Po svemu sudeći, on preferira reč „tema“, jer siže je vremenska kategorija, dok tema nema vremenskog obeležja. Međutim, sa takvom zamenom nijedan književni teoretičar nikada se neće složiti. Kako termin „siže“ tako i termin „tema“ mogu se na najrazličitije načine shvatiti ali se ne smeju poistovećivati i međusobno zamenjivati. Takav nehat prema sižeu, prema pripovedanju, očituje se i u drugim slučajevima neadekvatnog prevođenja. Tako, junak na svom putu sretne neku babu (ili neki drugi lik) koja ga podvrgne proveri i pokloni mu čarobni predmet ili čudotvorno sredstvo. Taj lik, u punom skladu sa njegovom funkcijom, nazvao sam „darodavcem“. Čarobni predmeti koje junak dobija dobili su u folkloristici naziv „čarobni darovi“ (Zaubergaben). To je specijalni naučni termin. Engleski prevodilac preveo je reč „darodavac“ rečju „davalac“ (engl. *donor*), koja vrlo tačno odgovara bajci, a možda

je čak i bolja nego „darodavac“, jer „dar“ ne biva uvek dobrovoljan. Prof. Levi-Stros, međutim, prevodi reč „donor“ sa „bienfaiteur“, „dobročinitelj“ (str. 9), što, opet, pridaje terminu do te mere apstraktno i opšte značenje da on gubi svaki smisao.

Posle ovih ekskursa, neophodnih za bolje razumevanje daljeg izlaganja, možemo već preći na samo pitanje o sadržini i formi. Kako sam već ukazao, prihvaćeno je da se formalističkim naziva proučavanje forme odvojeno od sadržine. Moram priznati da ne razumem šta to znači, da ne znam kako to, u stvari, treba da se shvati i na materijal primeni. Možda bih to i shvatio kada bih znao gde u umetničkom delu treba tražiti formu a gde sadržinu. O formi i sadržini uopšte, kao filozofskim kategorijama, može se raspravljati bez kraja i konca, ali će takva raspravljanja biti neplodna ako predmet rasprave od samog početka budu kategorije forme uopšte i sadržine uopšte, bez konkretnog proučavanja materijala u svoj njegovoj raznolikosti.

Za narodnu estetiku siže kao takav čini sadržinu pripovedanja. Sadržina bajke o Žar-ptici za narod se sastoji u priči o tome kako je ognjena ptica doletela u kraljev vrt i počela da krađe zlatne jabuke i kako je carević krenuo da je traži i kako se vratio ne samo sa Žar-pticom već i sa konjem i lepom nevestom. Celokupno interesovanje upravlja se na ono što se dogodilo. Stanimo za trenutak na stanovište naroda (to stanovište je, uostalom, veoma razložno). Ako se siže može nazvati sadržinom, kompozicija se nikako ne može nazvati sadržinom. Tako logički dolazimo do zaključka da kompozicija pripada oblasti forme proznog dela. Sa tog stanovišta, u istu formu mogu se uneti različite sadržine. Napred smo, međutim, govorili i nastojali da pokažemo da su kompozicija i siže neodvojivi, da siže ne može postojati van kompozicije i da kompozicija ne postoji van sižea. Tako na našem materijalu dolazimo do potvrde notorne istine da su forma i sadržina neodvojive. O istom govori i prof. Levi-Stros: „Forma i sadržina imaju istu prirodu, one podležu istoj analizi“ (str. 21—22). To je nesumnjivo tako. Ali udubimo se u tu tvrdnju: ako su forma i sadržina neodvojive i ako čak imaju i istu prirodu, onda onaj ko analizuje formu — samim tim analizuje i sadržinu. U čemu je onda greh formalizma i u čemu je moj prestup kad ja analizujem siže (sadržinu) i kompoziciju (formu) u njihovoj neraskidivoj vezi?

Međutim, ovakvo poimanje sadržine i forme nije sasvim uobičajeno, te nije jasno je li ono podesno i za druge vidove jezičkog umetničkog stvaralaštva ili nije. Pod formom se obično podrazumeva žanrovska pripadnost. Isti siže može imati formu romana, tragedije, filmskog scenarija. Uzgred budi rečeno, misao prof. Levi-Stro-

sa sjajno potvrđuju pokušaji dramatzacije ili ekranizacije pripovednih dela. Zolin roman na stranicama knjige i na filmskom platnu — različita su dela, koja većinom nemaju međusobno ničeg zajedničkog. Pod sadržinom se obično ne podrazumeva siže već ideja dela, ono što je pisac hteo da izrazi, njegov pogled na svet, njegovi nazori. Pokušaja da se prouči i oceni pogled na svet raznih pisaca ima napretek. U većini slučajeva ti pokušaji imaju potpuno diletantski karakter. Takvim pokušajima podsmevao se Lav Tolstoj. Upitan šta je hteo da kaže svojim romanom *Ana Karenjina*, odgovorio je: „Kad bih hteo rečima da kažem ono što sam name-ravao da izrazim romanom, morao bih iznova da napišem isti roman koji sam već napisao. Ako su, pak, kritičari već sada kadri da razumeju i u nekom podlisku izraze ono što ja hoću da kažem — ja im zaista čestitam”.⁶ Ako, na taj način, u profesionalnoj književnosti umetničko delo kao takvo jeste forma izražavanja ideje, još pre to važi za folklor. Ovdje postoje tako gvozdeni zakoni forme (kompozicije) da ignorisanje tih zakona dovodi do najvećih pogrešaka. U zavisnosti od sopstvenih političkih, socijalnih, istorijskih ili religioznih pogleda, istraživač će pripisivati bajci ili folkloru svoj sopstveni pogled na svet dokazujući da je bajka izraz mističnih ili ateističkih, revolucionarnih ili konzervativnih pogleda. To uopšte ne znači da se idejni svet folkloru ne može proučavati. To znači nešto sasvim drugo, naime da će svet ideja („sadržinu”) biti moguće naučno i objektivno proučiti tek onda kada budu proučene zakonitosti u oblasti umetničke forme. Potpuno se slažem sa prof. Levi-Strosom kada on zahteva istorijska i književnokritička istraživanja (*investigation historique* i *critique littéraire*). Ali on postavlja taj zahtev kao zamenu za ono što naziva formalnim proučavanjem. Međutim, preliminarno formalno proučavanje jeste prvi uslov ne samo istorijskog već i književnokritičkog proučavanja. Ako *Morfologija* čini svojevrsni prvi, a *Istorijski koreni* svojevrsni drugi tom jednog velikog istraživanja, onda bi književna kritika mogla da čini treći tom. Tek pošto se prouči formalni sistem bajke i odrede njeni istorijski koreni, biće moguće objektivno i naučno otkrivanje onog veoma značajnog sveta narodne filozofije i narodnog morala koji je u bajci dat u svom istorijskom razvitku. U tom pogledu bajka bi pokazala slojeviti sklop, nalik na slojeve geoloških naslaga. U njoj se najstariji slojevi spajaju sa kasnijim i savremenim. Ovdje bi se mogli proučiti i svi varijabilni elementi, recimo boje, jer se umetnički karakter bajke ne svodi samo ne njenu kompoziciju. Da bi se sve to proučilo i razumelo, treba poznavati onu osnovu iz koje velika raznolikost narodne bajke izrasta.

⁶) L. N. Tolstoj, *Polnoe sobranie sočinenij*, t. 62, Moskva 1953, str. 29.

Ne mogu odgovoriti na sve misli koje je izrekao prof. Levi-Stros. Međutim, još na jednom, specijalnijem ali veoma zanimljivom pitanju, ipak bih se zadržao. To je pitanje o odnosu bajke i mita. Za naše ciljeve to pitanje nije od bitnog značaja, jer se u datom radu ispituje bajka, a ne mit. Ali prof. Levi-Stros se mnogo bavio mitovima, ta strana stvari njega zanima, a tu se on sa mnom takode ne slaže.

O odnosu bajke prema mitu u mojoj knjizi govori se vrlo škrt, kratko i bez dokaza. Bio sam neoprezan da svoje poglede iznesem apodiktički. Međutim, nepobikrepljena gledišta ne moraju uvek biti i pogrešna. Ja smatram da je mit kao takav, kao istorijska kategorija, stariji od bajke; prof. Levi-Stros to negira. Ovde nije moguće razvijanje celog problema, ali ga ipak treba bar ukratko osvetliti.

U čemu je, sa folklorističkog stanovišta, razlika između bajke i mita i u čemu je njihova sličnost? Jedno od karakterističnih obeležja bajke sastoji se u tome da se ona temelji na umetničkom izmišljanju i da predstavlja fikciju stvarnosti. U većini jezika reč „bajka“ je sinonim reči „laž“, „izmišljotina“. „Skazka vsja — bol'se vrat' nel'zja“ — tako ruski kazivač završava svoju priču. Međutim, mit je priča sakralne prirode. U realnost mita ne samo što se veruje, on, štaviše, izražava najsvetiju veru naroda. Prema tome, razlika između mita i bajke nije formalna. Mitovi mogu imati formu umetničke priče; vidove takvih priča moguće je proučiti, no to se u ovoj knjizi ne čini. Kada prof. Levi-Stros kaže da „mit i bajka eksploatišu zajedničku supstanciju“ (str. 20), to je sasvim tačno, ako se pod supstancijom podrazumeva tok pripovedanja ili siže. Postoje mitovi koji su izgrađeni po istom morfološkom ili kompozicionom sistemu kao i bajka. Od antičkih mitova takvi su, na primer, mitovi o Argonautima, o Perseju i Andromedi, o Tezeju i neki drugi. Oni ponekad do detalja odgovaraju onom kompozicionom sistemu koji je proučen u *Morfologiji bajke*. Na taj način, postoje slučajevi kada se mit i bajka po formi mogu podudarati. No to zapažanje nikako nema univerzalno važenje. Čitav niz ili, tačnije, većina antičkih mitova nemaju s tim sistemom ničeg zajedničkog. To još pre važi za mitove prvobitnih naroda. Kosmogonijski mitovi, mitovi o stvaranju ili postojanju sveta životinja, ljudi i stvari nisu u vezi sa sistemom bajke i ne mogu se transformisati u bajku. Oni se grade po sasvim drugom morfološkom sistemu. Takvih sistema ima veoma mnogo, a sa te strane mitologija je još uvek nedovoljno proučena. Tamo gde se mit i

⁷⁾ „Kraj je kaži — kraj je laži“. Takav završetak odgovora završnoj izjavi našeg narodnog kazivača „laž čuo, laž kazao“ (isp. *Srpske narodne pripovijetke i zagonetke*. Skubio ih i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić. Beograd 1897, str. 123). — Prim. prev.

bajka grade po istovetnom sistemu, mit je uvek stariji od bajke. To se može dokazati, na primer, proučavanjem istorije sižea Sofoklovog *Edipa*.⁸ U Heladi to je mit. U srednjem veku taj siže dobija hrišćanski sakralni karakter. Taj siže pripoveda se o velikom grešniku Judii, ili o takvim svecima kao što su Grigorije ili Andrej Kritski, ili Alban, koji su velikom svetošću iskupili veliki greh. Ali kada junak izgubi svoje ime a priča svoj sakralni karakter, mit i legenda se transformišu u bajku. Međutim, prof. Levi-Stros tvrdi nešto sasvim drugo; on se ne slaže sa mnom da je mit stariji od bajke tvrdeći da mit i bajka mogu da koegzistiraju i da faktički i koegzistiraju sve do dana današnjeg. „U našem veku mitovi i bajke postoje napoređo i jedan žanr ne može se, na taj način, smatrati produžetkom onog drugog” (str. 19). Međutim, primer *Edipa* pokazuje da u istorijskom razvitku sižei iz jednog žanra (mit) mogu prelaziti u drugi (legenda), iz drugog u treći (bajka). Svaki folklorist dobro zna da je seoba sižea iz jednog žanra u drugi vrlo česta i rasprostranjena (sižei bajke dospevaju u epsku poeziju itd.). Međutim, prof. Levi-Stros ne govori o konkretnim sižeiima, već reči „mit” i „bajka” upotrebljava u opštem, generalizujućem smislu, kao mit „uopšte” i kao bajka „uopšte”, tj. ima u vidu žanr kao takav, ne razlikujući tipove i sižee. Stoga on i govori o njihovom koegzistiranju do dana današnjeg. Ali u ovom slučaju on ne misli kao istoričar. Ne treba govoriti o vekovima već o istorijskim periodima i društvenim formacijama. Proučavanje najarhaičnijih i najprimitivnijih naroda navodi nas na zaključak da sav njihov folklor (kao i njihova likovna umetnost) ima potpuno sakralni ili magijski karakter. Ono što se u popularnim a ponekad i u naučnim izdanjima izdaje kao „bajke divljaka”, vrlo često uopšte nisu bajke. Dobro je poznato, na primer, da se takozvane priče o životinjama nekada nisu pričale kao bajke već kao bajalice čiji je cilj bio da omoguće uspeh u lovu. Materijala o tom pitanju ima veoma mnogo. Bajka se, međutim, rađa kasnije od mita, a tada nastaje epoha u kojoj bajka i mit doista neko vreme mogu koegzistirati, ali samo u slučajevima kada sižei mitova i sižei bajki pripadaju različitim kompozicionim shemama i predstavljaju različite sižee. U antičko doba postojale su i bajke i mitovi, ali su njihovi sižei bili različiti. Mit o Argonautima i bajka o Argonautima ne mogu da postoje istovremeno u istom narodu. Bajki o Tezeju nije moglo biti tamo gde je negovan Tezejev kult. Najzad, u savremenim razvijenim društvenim formacijama postojanje mitova nije više moguće. Ulogu koju su nekada igrali mitovi kao sveto narod-

⁸ V. Propp, *Edip v svete fol'klora. Učenyje zapiski Leningradskogo gosudarstvennogo univversiteta*, № 72. Serija filoloških nauka, vyp. 9, 1944. (Ovaj rad preštampan je u: V. Ja. Propp, *Fol'klor i dejstvitel'nost': izbrannye stat'i*, Moskva 1976, str. 258—299. — Prim. prev.).

no predanje, sada igra sveta predaja i crkvena pripovedna književnost. U socijalističkim zemljama, međutim, iščezavaju i ti poslednji ostaci mita i svete predaje. Na taj način pitanje o tome šta je starije — mit ili bajka — i pitanje o mogućnosti ili nemogućnosti njihove koegzistencije ne može se rešavati sumarno. To pitanje rešava se u zavisnosti od stupnja razvitka naroda. Poznavanje i razumevanje mitoloških sistema i umeće njihovog razlikovanja neophodno je kako za utvrđivanje sličnosti tako i za utvrđivanje razlika između bajke i mita, kao i za rešavanje pitanja njihovog istorijskog prioriteta i pitanja o mogućnosti ili nemogućnosti njihove koegzistencije. Pitanje je složenije nego što se prof. Levi-Strosu čini.

Pređimo sada na zaključke. Filozof će valjanima smatrati one opšte sudove koji su u skladu sa ovom ili onom filozofijom. Naučnik će, međutim, valjanima smatrati prevashodno one opšte sudove koji proističu kao zaključci iz proučavanja materijala. Mada mi prof. Levi-Stros zamera da moji zaključci, kako on kaže, ne odgovaraju prirodi stvari, on nije sa područja bajke naveo nijedan konkretni slučaj koji bi pokazao da su zaključci do kojih sam došao pogrešni, a takvi prigovori su za naučnika najopasniji, ali i najkorisniji, najpoželjniji i najvredniji.

Drugo izuzetno važno pitanje za svakog naučnika, svejedno koje struke, jeste pitanje o metodima. Prof. Levi-Stros ukazuje da je moj metod pogrešan jer je pojava prenosivosti radnje s jednog lika na drugi ili postojanje istih radnji a različitih izvršitelja moguća i izvan područja bajke. Ta opaska je sasvim valjana, ali ona ne govori protiv mog metoda već njemu u prilog. Tako, ako se u kosmogonijskim mitovima gavrana, vizon i antropomorfno biće ili božanstvo mogu pojavljivati u istoj ulozi, u ulozi tvorca sveta, onda to znači da se mitovi ne samo mogu već i moraju proučavati istim metodima kao i bajke. Dobiće se sasvim različiti zaključci, pokazalo se da morfoloških sistema ima mnogo, no metodi mogu biti istovetni.

Vrlo je moguće da će se metod proučavanja pripovednih dela po funkcijama likova pokazati koristan i u proučavanju drugih pripovednih žanrova ne samo u folkloru već i u književnosti. Međutim, metodi predloženi u mojoj knjizi pre pojave strukturalizma, kao i metodi samih strukturalista, koji teže objektivnim i egzaktnim proučavanjima umetničke literature, upak imaju granice svoje primene. Njihova primena je moguća i plodotvorna tamo gde postoji ponovljivost u velikim razmerama. Takvu ponovljivost imamo u jeziku, imamo je i u folkloru. Ali tamo gde umetnost postaje oblast stvaralaštva neponovljivog genija, primena egzaktnih metoda daće pozitivne rezultate samo pod uslovom da

se proučavanje ponovljivosti udruži sa proučavanjem jedinstvenosti, pred kojom zasad stoji kao pred manifestacijom neshvatljivog čuda. Pod bilo koju rubriku podvela *Božanstvenu komediju* ili Šekspirove tragedije, Danteov genije i Šekspirov genije ostaju neponovljivi; ograničavati se pri proučavanju tih genija samo egzaktnim metodima bilo bi, međutim, nedopustivo. Ako sam, dakle, u početku ovog predgovora ukazivao na sličnost između zakonitosti kojima se bave egzaktne nauke i zakonitosti koje proučavaju humanističke nauke, hteo bih na kraju da ukažem na njihovu načelnu specifičnu različitost.

(Preveo s ruskog RADOVAN MATIJAŠEVIĆ)

Beleška prevodioca

Propov odgovor Klod Levi-Strosu prvi put je u originalu objavljen posthumno (Prop je umro 1970. godine) pod naslovom „Strukturalnoe i istoričeskoe izučenie volšebnoj skazki” u knjizi: V. Ja. Propp, *Fol’klor i dejstvitel’nost’: izbrannye stat’i*, „Nauka”, Moskva 1976, str. 132—152. Budući pisan specijalno za italijansko izdanje *Morfologije bajke*, ovaj tekst je sve do 1976. bio dostupan javnosti samo preko italijanskog prevoda pod naslovom „Struttura e storia nello studio della favola” (objavljen u knjizi: V. Ja. Propp, *Morfologia della fiaba. Con un intervento di Claude Lévi-Strauss e una replica dell’autore. A cura di Gian Luigi Bravo*, Giulio Einaudi editore, Torino 1966, pp. 201—227), koji je napravljen prema Propovom rukopisu. U vreme kada Propov originalni rukopis još nije bio objavljen, ovaj tekst je sa italijanskog prevoda prevela na naš jezik Ljerkica Šifler-Premec pod naslovom „Struktura i istorija u proučavanju bajke” (u knjizi: *Slovo razlike: teorija pisma*, Zagreb 1970, str. 205—222). Upoznavanje sa ovim značajnim Propovim tekstom posredstvom italijanskog prevoda implicira izvestan rizik, što će biti vidljivo iz poređenja tekstova. Serge Shshkoff uspeo je da dođe do Propovog rukopisa, sa koga je napravio engleski prevod pod naslovom „Study of the Folktale: Structure and History” (in: *Dispositio*, no. 3, Ann Arbor 1976, pp. 277—292. Isp. i njegov uvodni tekst „The Structure of Fairytales: Propp vs Lévi-Strauss”, *ibid.*, pp. 271—276.). Naš prevod ovog Propovog teksta raden je na osnovu Propovog originala objavljenog u knjizi: V. Ja. Propp, *Fol’klor i dejstvitel’nost’*, Moskva 1976, str. 132—152. Za razumevanje ovog Propovog teksta i kontroverze „Propp versus Lévi-Strauss” u širem teorijskom kontekstu nezaobilazna je rasprava Nikole Miloševića *Filozofija strukturalizma*, BIGZ, Beograd 1980, str. 197—204. Levi-Strosov osvrt na Propovu repliku sadrži Claude Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale deux*, Plon, Paris 1973, pp. 172—173.